

СЕКЦІЯ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»

УДК069.017 (477.51)

Чоп В. М.¹, Павлюк Є. В.²

¹ канд. іст. наук, доц. НУ «Запорізька політехніка»

² студ. гр. ІФ-313 НУ «Запорізька політехніка»

ЗАПОРОЗЬКА СІЧ – «КОЗАЦЬКА ХРИСТІЯНСЬКА РЕСПУБЛІКА»

В 50-х роках XVI ст. в пониззі Дніпра, за дніпровими порогами українське козацтво створює своєрідну систему укріплень та опорних пунктів, яку, з часом, вивершує Запорозька Січ – воєнний, адміністративний та господарський центр Війська Запорозького Низового. Фактично це було своєрідне державне утворення українського середньовіччя – «Запорозька козацька республіка», або «козацька християнська республіка» (за К. Марксом). Офіційно «державою» вона ніколи не називалася, але «де факто» завжди нею була. Вже тоді, фактично, почала існувати й країна козаків, територія Вольностей Війська Запорозького, розділених на п'ять, а згодом на сім «паланок», адміністративно-територіальних одиниць очолених полковниками. Загалом Військо Запорозьке Низове мало оригінальний соціально-політичний устрій із досить конкретно визначеними кордонами.

Всього за трьохсотрічну історію запорозького козацтва існувало вісім Запорозьких Січей, які регулярно змінювали своє розташування під впливом політичних та економічних факторів. Першою, Хортицькою Січчю, істориками вважається побудований в 1552 – 1556 рр., князем Дмитром Вишневецьким, замок на острові Мала Хортиця (нині – о. Байди). Останньою (Новою) Січчю був зруйнований в 1775 р. центр запорозького козацтва в околицях сучасного м. Нікополь на річці Підпільна. Найбільш відомою в історії стала Чортомлицька, або Стара Січ, що була пов'язана з діяльністю найбільш славного запорозького полководця – кошового отамана Івана Дмитровича Сірка.

Війську Запорозькому Низовому було притаманне певне коло демократичних рис, до яких слід віднести, зокрема, заперечення феодальної залежності та нерівності, надання усім втікачам, незалежно від їх національної належності, права вступу до «товариства», проголошення рівних прав усім козакам на користування земельними та іншими природними угіддями, на участь у вищих органах січового самоуправління – загальних радах, у виборах старшини. Право входу на Січ мав кожен, хто виконував п'ять умов. Перша умова – бути вільним (безсімейним, неодруженим, можливо вдовим) чоловіком. Друге, бути

православним християнином (якщо ти був іншої віри, або конфесії, то ти міг швидко перехреститися). Третє, пити горілку (адже іслам забороняє пити «вино»). Четверте, вміти добре плавати (препливти Дніпро). П'яте, присягнути на вірність кошовому отаману (знак влади – булава) та січовому товариству.

Вищою владою на Запоріжжі була військова рада («коло»), весь загал запорозького суспільства називався «кіш», звідси – кошовий отаман. Збройними силами «коша Запорозького» власне і було Військо Запорозьке Низове, ядро якого трималося в постійній бойовій готовності в куренях Січі. Куренів завше було 38 /територіальних та спеціалізованих/, кожен з них очолювався курінним отаманом, якого, як правило називали «батьком» (знак влади – «пернач»/невеличка булава/).

З кінця XVI ст. запорозьке козацтво виступає заводієм цілої низки козацько-селянських повстань проти феодального режиму Речі Посполитої, польсько-литовської держави до складу якої Україна увійшла опісля Люблінської унії 1569 р. Це спричинило подальше посилення соціального, національного та релігійного гніту українців. Польські магнати та католицька церква привласнювали селянські та козацькі угіддя в Україні, посилюючи тиск та визиск з нижчих верств українського суспільства. Експансія католицизму та уніатства, спроба колонізації українського народу з боку правлячих кіл Речі Посполитої викликали широкий суспільно-політичний рух очолений запорозьким козацтвом. Першим спалахнуло повстання під проводом Кшиштофа Косинського (1591 – 1593), потім Северина Наливайка (1594 – 1596). Вже тоді спостерігалися перші випадки масового покаяння, однієї з найпоширеніших форм антифеодальної боротьби. Селян і міщан приваблювали права козаків на володіння землею, свобода від феодальної експлуатації, особливий правовий статус, оригінальний стиль життя.

З початком наступного XVII ст. запорозьке козацтво поновило свої виступи проти феодальних утисків й тісно переплело свої зусилля з національно-визвольним рухом. Найвищим проявом цієї боротьби стали повстання 20-30-х років XVII ст. очолювані запорозькими гетьманами Марком Жмайлом, Тарасом Трясилом, Іваном Сулимою, Павлом Бутом, Яковом Остряницею, Дмитром Гунею. Вони ознаменували новий етап в історії боротьби українського народу за своє соціальне та національне визволення. Ці повстання були придушені, або замирені дипломатичним шляхом, однак антифеодальні виступи тривали і в 1639 – 1647 рр. Ці роки стали важливим етапом консолідації сил, підготовки необхідних умов для Української національної революції 1648 – 1676 рр.